

QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN TƏHSİL ALANLARDA KREATİVLİYİN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

N.E.ZEYNALOVA

Azərbaycan Dillər Universiteti
nigarzeynalova777@gmail.com

Məqalədə ali məktəbdə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində görülən işlərlə yanaşı keyfiyyətinin artırılmasına bilavasitə təsir göstərən qiymətləndirmə haqqında bəhs edilmişdir. Kreativliyin inkişafına təsir göstərən qiymətləndirmə haqqında ətraflı məlumat verilmiş, qiymətləndirmənin təhsilalanlarda kreativliyin formalaşmasında müsbət təsiri açıqlanmışdır. Bununla yanaşı, aparıcı xarici ölkə universitetlərində kreativliyin qiymətləndirilməsinə dair aparılan eksperiment haqqında ətraflı məlumat verilmişdir. Müəllif ali məktəbdə formativ qiymətləndirilmənin aparılma zərurətini əsaslandırılmış, onun yollarını ətraflı təsvir etmişdir. Qeyd olunmuşdur ki, summativ qiymətləndirmənin səmərəsini artırmaq üçün formativ qiymətləndirmə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: kreativlik, ali məktəb, qiymətləndirmə, formativ, summativ, tələbat, düşüncə bacarıqları

Hazırda təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın aparıcı ölkələrinin də təhsil sistemində sürətli dəyişikliklər baş verir. Səbəb isə əmək bazarının daim yenilənən tələbatlarının qarşılınması, onları ödəyən mütəxəssislərin hazırlanmasıdır. Deməli, əmək bazarının dinamik tələbatlarının ödənilməsi üçün mövcud ali təhsil sistemində yenidən nəzər salınmalı və tədricən islahatlar aparılmalıdır.

Müasir gənclər keyfiyyətli təhsil almaq niyyətindədirlər. Hazırda abituriyentlər seçim etməzdən əvvəl ali məktəb tələbələri arasında sorğu keçirir, universitetdə təlim prosesi, maddi-texniki baza, məzunların işlə təminatı, tədrisin təşkili ilə bağlı araşdırmalar aparır, nəticə çıxararaq qərarlarını dəqiqləşdirirlər. Öyrənənlər təhsilə qoyduqları sərmayənin, vəsaitin doğru istiqamətdə xərclənməsi və gələcəkdə onlara qayıtması arzusundadırlar. Təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, inkişafına zəmin yaradan amillər arasında ən vacibi keyfiyyətin təminatının ölçü vahidi olan qiymətləndirmədir. Dünyanın aparıcı universitetlərində bununla əlaqədar geniş araşdırmalar aparan təşkilatlar öz tədqiqatlarında, hesabatlarında qiymətləndirmənin təşkili, aparılması və optimallaşdırılması ilə bağlı məlumatlar paylaşırlar.

Ali məktəblərdə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində görülən

işlərlə yanaşı, ona bilavasitə təsir göstərən qiymətləndirməyə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Tədris prosesindəki mövcud problemlərdən ən başlıcası geniş tələbə kütləsini təmin edə bilməyən, tələbatları ödəməyən qiymətləndirmə metodlarının tətbiqi məsələsidir. Bu fikri dəstəkləyən Gibbs vurğulayır ki, tapşırıqların əksəriyyəti öyrənənləri təlim fəaliyyətinə həvəsləndirmir(12, 33). “Anlamanın nümayişini tələb edən” irihəcmli, mürəkkəb və bir neçə həlli olan tapşırıqlardan istifadə isə təlimə maraq oyadır, tələbələrə stimullaşdırır. Qərb tədqiqatçıları son illər ərzində ali məktəbin qiymətləndirmə siyasətində və təcrübəsində baş verən dəyişiklikləri daha dərinə araşdırır, qiymətləndirmənin tələbələrə asudə vaxtlarının təşkilinə təsiri, söylərini hansı istiqamətə yönəltməsi ilə əlaqədar müzakirələr aparırlar(4; 5). Hazırda məzunların əmək bazarının tələbatlarını ödəməsinə, onların işlə təmin olunmasına, ömürboyu, fasiləsiz təhsilə xüsusi diqqət yetirilir. Bununla da tələbələrə şəxsi təlim proseslərini planlaşdırmaq və nəticələrinin monitorinqini həyata keçirmək bacarığı qazandırmaq prioritet kimi önə çıxır. Bryan və Kliq qeyd etmişlər ki, “müasir dövrdə təlim prosesinin təkmilləşdirilməsində qiymətləndirmənin pedaqogikaya təsiri diqqətdən kənar qalmışdır”(6, 3). Əslində, müasir qiymətləndirmə biliklərin səviyyəsini ölçən məhdud imkanlara malik ənənəvi dəyərləndirmə sistemindən irəli getməlidir.

Kraft bildirmişdir ki, “kreativlik Qərb dünyasında universallaşmış müzakirənin bir hissəsi olmuş, təhsilə dair hüquqi normativ sənədlərdə və proqramlarda öz əksini tapmış, müvafiq status qazanmışdır”(8). Deyiləndən belə nəticəyə gəlinir ki, artıq qərb universitetlərində kreativ düşüncəyə malik mütəxəssis hazırlığı ön plandadır və çevik iqtisadi, texniki dəyişikliklərə məruz qalan dünyada innovativ inkişafa, kreativ tələblərə cavab verən işçi qüvvəsi, mütəxəssis hazırlığı üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görülməlidir. Yaradıcılıq şəxsi və ictimai inkişafın əsas aspekti kimi nəzərdən keçirilməlidir (1). Əksər tədqiqatçılar təhsilalanlarda kreativliyin inkişafının vacibliyini vurğulasa da (8;13;14;17), nəinki Azərbaycanda, hətta dünyanın aparıcı ali məktəblərində kreativliyin qiymətləndirilməsi mexanizmləri tam işlənməmişdir. Məhz bu səbəbdən yaradıcı təxəyyül lazımcı ölçülmür, bəzən isə onun qarşısı alınır. Kleiman bildirmişdir ki, problemlə bağlı zəngin ədəbiyyatın olmasına baxmayaraq, kreativlik anlayışına düzgün tərif verilmir, istilahın mənası, məzmunu tam açıqlanmır, istifadə dairəsi dəqiq müəyyənləşdirilmir, barəsində çoxşaxəli və yekdil fikir formalaşdırılmır(14). Məsələn, Qardner kreativliyi fənn üzrə bilik, daxili motivasiya, çeviklik, uyğunlaşma və ziddiyyətli yanaşmaların sınaqdan keçirilməsinə hazırlıq kimi xüsusi koqnitiv (idraki) bacarıqların vəhdəti şəklində qəbul edir(11). Bayron isə ona daha geniş tərif vermiş, açıq suallara, problemlərə yeni və fərqli cavab olaraq dəyərləndirmişdir (7). Böyük Britaniyanın Kreativlik və Mədəni Təhsil Milli Məsləhət Komitəsi kreativliyə “orijinal və dəyərli nəticələr çıxarmaq üçün təsəvvür edilən fəaliyyətdir” tərifini vermiş, lakin həmin ifadələrin hansı mənada işləndiyini açıqlamamışdır(19).

Təhsilalanların kreativliyinin qiymətləndirilməsi mürəkkəb və ziddiyyətli məsələlərdəndir, ona görə də ali məktəblərdə onun ölçülməsi məsələsinə aydınlıq

gətirilməsinə böyük ehtiyac vardır(2;10;16).

Tələbələrin yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün qeyri-ənənəvi təlim metodlarından və qiymətləndirmə strategiyalarından istifadə olunmalıdır, onların indiyədək tətbiq edilənlərdən fərqli formada hazırlanması zəruridir (22, 443). Gözlənilməz risklərin nəzərə alınmasını, seçim azadlığını özündə cəmləşdirən qiymətləndirmə sisteminin tənzimlənməsi ənənəvi metodlar vasitəsilə mümkün deyil, kreativlik yeni meyarlar əsasında ölçülməlidir. Votsonun fikrincə, ali məktəblərdə təhsil siyasəti, həmçinin mövcud vəziyyət və hazırkı qiymətləndirmə sistemi kreativliyin inkişafına ciddi maneələr törədir (23). Azərbaycanın təhsil müəssisələrində də belə vəziyyət hökm sürür. Reallıq onu göstərir ki, təlim prosesi təhsilənlərin kreativ fəaliyyətinin qarşısını alır, önünə sədd çəkir. Halbuki qiymətləndirmənin praktik, real həyatla əlaqəli tapşırıqlar əsasında aparılması prosesin daha da optimallaşmasına xidmət edə bilər. Tələbələr nümayiş etdirdikləri kreativliyin qiymətləndirməyə və yekun qiymətə necə təsir göstərməsi haqqında dərin məlumatla malik olmadıqları üçün orijinal ideyalar irəli sürməkdən, maraqlı düşüncə tərzini sərgiləməkdən çəkinir, riskə getməyə həvəs göstərmir, stimullaşmırlar.

Bəzi tədqiqatçılartələbələr üzərində eksperiment apararaq belə nəticəyə gəlmişlərki, hər bir təhsilənlərin kreativ potensiala malikdir, lakin həmin daxili imkanı üzə çıxarmaq üçün innovativ təlim təcrübəsi və açıq problemlər təklif olunmalıdır. Öyrənənlərin portfoliosunun təhlili də həmin qənaətə gəlməyə zəmin yaradır. Araşdırmalar və intensiv tədqiqatlar əsasən Şərqi İngiltərə Universitetinin (UEA) ibtidai sinif müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrini əhatə etmişdir. Eksperiment xarakterli fənn təhsil müəssisələrində işlə təminat imkanlarını nəzərə alaraq öyrənənlərin kreativ, tənqidi və konseptual düşüncəsinin inkişafını, onlara çoxseçimli, stimullaşdırıcı, problemlə təlim mühiti yaratmağı prioritet kimi götürmüşdür. “Kreativlik və təlim” modulu 3-cü kurs tələbələrini alternativ, kreativ təlim təcrübəsi ilə təmin etmək, “hər kəs kreativ potensiala malikdir” fikrini dəstəkləmək, Kraftın “aşağı kreativlik” fikrinə əsaslanaraq “kreativlik öyrədilə və inkişaf etdirilə bilər” ideyasını sübuta yetirmək məqsədilə hazırlanmışdır(8). Həmin fənn yalnız kreativ tələbələri seçmək üçün deyil, həm də onlarda yaradıcılığı inkişaf etdirmək, daxili imkanları üzə çıxarmaq, müxtəlif qabiliyyətləri müəyyənləşdirmək və müvafiq pedaqoji yanaşmalar təqdim etmək məqsədilə tədris olunur. Tədris prosesində tələbələr ideyaların araşdırılması və generasiyasında təxəyüllərini işə salmağa, yeni vəziyyətlərə orijinal münasibət bildirməyə, əlaqələr yaratmağa, şəxsi kreativliyə dair məlumat toplamağa həvəsləndirilirlər. Artıq 12 həftədən sonra öyrənənlər mühazirə, interaktiv seminar, müstəqil fəaliyyət vasitəsilə təhsildə kreativlik siyasəti və fəlsəfəsi, mövcud nəzəriyyələr, təcrübə haqqında araşdırmalar aparmağı bacarmışlar. Bununla yanaşı, praktik və özünürefleksiyaya imkan yaradan təlim fəaliyyətinə cəlb olunmuş, planlaşdırma, qurma və təqdimat vasitəsilə şəxsi kreativliklərini araşdırmışlar.

Kreativlik anlayışının dərk edilməsi üçün müxtəlif, lakin bir-birini tamamlayan amilləri nəzərdən keçirmək vacibdir: fənn üzrə biliklər, motivasiya,

öyrənmə yolları və fərdi xüsusiyyətlər.

Koqnitiv (idraki) proseslərə (Torrans)(20) əsaslanan tərifə görə, şəxsi inkişaf (Qardner) (11) kreativ təcrübənin təsiri ilə formalaşır.

Fənn üzrə təlim nəticələrini əldə etmək məqsədilə tələbələr ənənəvi esse və kreativ portfolio hazırlamışlar, onların hər biri summativ qiymətləndirmə zamanı 50% daha çox uğur qazanmışdır. Qiymətləndirmə ilə bağlı ədəbiyyatlarda çoxsaylı məlumatlar mövcuddur, lakin ali məktəbdə kreativliyin ölçülməsinə dair istər xaricdə, istərsə də Azərbaycanda kifayət qədər tədqiqat aparılmamışdır. Bu istiqamətdə ciddi boşluqlar var.

Tədqiqatın əsas məqsədi açıq tipli, müxtəlif həll yolu olan tapşırıqların qiymətləndirilməsinin tələbələr tərəfindən necə qarşılandığını müəyyənləşdirmək idi. Sonu məhsulun hazırlanması ilə nəticələnən tapşırığın icra prosesi addım-addım sənədləşdirilmiş, ideyaların qeydiyyatı aparılmış, prosesin təşkili ilə bağlı qısa rəy bildirilmişdir. Portfolio fənnin tədrisinin son günü tələbələrin hazırladıqları işin (məhsulun) təqdimatından sonra qiymətləndirilmişdir.

Təlim prosesinin bu şəkildə, yəni ənənəvi təlimdən fərqli formada təşkili və qiymətləndirilməsi tələbələr tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Onlar arasında keçirilən sorğular zamanı “mən işin təşkilini yenilik kimi qəbul edirəm, bu bizə stimül verir, təlim tapşırığına marağımızı artırır, əvvəlki fəaliyyətlərdən kəskin şəkildə fərqlənir” kimi fikirlər söylənmişdir. Bu, tədqiqatın müəllifi Uotsonu tələbələrin təlim və qiymətləndirməyə dair daha dərin araşdırmalar aparmağa həvəsləndirmişdir. O, iki istiqamətə xüsusi diqqət yetirmişdir:

- Tələbələrin kreativ təlim mühitində fəaliyyəti;
- Tələbələrin öz bilik səviyyələrini müəyyənləşdirmələri, yaradıcılıq, şəxsi, peşəkar xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaları (22).

Tədqiqat zamanı toplanılan materiallar, əldə edilən nəticələr sübut etmişdir ki, tələbələr alternativ təlim metodlarından və tədris yanaşmalarından istifadənin üstünlüklərini maraqla qarşılayır, artıq təhsil aldıkları universitetlə əlaqədar müsbət fikirlər söyləyirlər. Araşdırma innovativ təlim prinsipləri və ümumbəşəri dəyərlərin dəstəkləndiyi mühitin, müxtəlif həll yolu olan problemlərin, onların qiymətləndirilməsi üçün hazırlanan meyarların, praktik, refleksiv və kollaborativ (əməkdaşlıq) təlimin bütün təhsilalanların kreativ potensialını ortaya çıxarması ideyasını təsdiqləmişdir. Nayt qeyd edir ki, “bizim tələbələri necə qiymətləndirməyimiz, hansı ölçmə vasitələrindən istifadə etməyimizsahib olduğumuz dəyərin göstəricisidir(15). Mən çox istərdim ki, qiymətləndirmə prosesihəm fərd, həm də qrup üçün dəstəkləyici şəraitdə fəal təlim təcrübəsinin ayrılmaz hissəsi olsun”. Kreativ proses və məhsulun hazırlanması ictimai (sosial) xarakter daşıyır, yəni o, birgə fəaliyyətin nəticəsidir (9). Kraft həmin fikirləri bir az da genişləndirmişdir: tələbələrə riskəgetməyə, səhvləri üzərində işləməyə imkan yaradan, cəzadan azad mühit təşkil olunmalıdır (8). Sadalanan pedaqoji prinsiplər qiymətləndirmə meyarlarına da öz təsirini göstərir. Qiymətləndirmə meyarları aşağıdakı xüsusiyyətləri özündə əks etdirməlidir:

- Tədqiqat, araşdırma apararkən, ideya və materialları seçərkən risk etmək;
- Tənqidi refleksiya vasitəsilə tədqiqatın istiqamətini şəxsə görə müəyyənləşdirmək;
- Prosesi sənədləşdirmək, qeydiyyatını aparmaq və icrasını reallaşdırmaq;
- Fərdi və qrup təqdimatları zamanı aktivlik göstərmək.

Treffinger və onun yanaşmasının tərəfdarları ilk sorğu, anket, müsahibə, müşahidə, tələbələrin işlərindən əldə olunan məlumatlar toplamış və multimetodlu (çoxmetodlu) qiymətləndirmənin tərifi vermişlər: “fərd (və ya qrup) tərəfindən “materialların yapılandırılması” prosesi məlumatın müxtəlif mənbələrdən toplanması, onların mənalı şəkildə təşkili və sintezidir”(21). Tədqiqatçıların iddia etdiyi kimi, kreativliyin çoxölçülü təbiəti bir alət və ya analitik prosedur vasitəsilə səmərəli şəkildə və hərtərəfli müəyyənləşdirilə bilməz. Anket sorğuları tələbələrin gözləntilərini müəyyənləşdirmək məqsədilə fənnin tədrisinin əvvəlində keçirilmişdir. Öyrənənlərin ilkin cavabları növbəti müsahibə mərhələsində maraqlı suallar formalaşdırmaq imkanı yaratmışdır.

İlkin təcrübə tələbələri qorxutsa da, ümumilikdə kreativ tapşırıqlar rəğbətlə qarşılanmışdır, çünki bu çalışmalar öyrənənlərə özünəinam qazandırmışdır. Anket sorğusu və müsahibədən əldə olunan məlumatların təhlili göstərmişdir ki, tələbələr təlimin belə formada təşkilindən məmnundurlar. Sorğuda səsləndirilən fikirlərə nəzər yetirək: “biz dərs prosesində əvvəlcədən təlimatlandırılmağa, hər bir məsələnin əvəzimizə təşkil olunmasına öyrəşmişik”, “təlimin praktik tapşırıqlar üzərində təşkili məsələsini öncə tərəddüdlə qəbul etdim”, “təlimin təşkilində riskə getmək, araşdırmaq, tədqiqat aparmaq kimiməsələlərin nəzərə alınması məni fəallaşdırır, ideyalar irəli sürməyimə zəmin yaradır, belə olan halda özümü daha rahat, güvənli, sərbəst və kreativ hiss edirəm”. Tələbələrdən yekun məhsul (iş) haqqında nə düşündüklərini soruşduqda əksəriyyəti mürəkkəb fəaliyyətin sonunda real iş nümayiş etdirməkdən qürur duyduqlarını vurğulamışdır: “yekun məhsulun ortaya çıxması mənə gözəl nailiyyət qazandığım hissini yaşadır”, “özüm üçün aydınlaşdırdım ki, uzun, lakin əhəmiyyətli bir səyahətin sonuna gəldim”, “yekun işimdən çox razı qaldım, təəssüf ki, təqdimat zamanı çoxsaylı ideya və proseslərdən yalnız biri nümayiş olundu”.

Müsahibə və müşahidələrin təhlili göstərmişdir ki, məhsulun üzərində birgə fəaliyyət kreativliyin inkişafına dair fikirləri genişləndirir, onları daha dolğun və anlaşılıq edir. Buna misal olaraq: “düşünürdüm ki, kreativlik yalnız bəzi bacarıq və xüsusiyyətlərin inkişafı deməkdir, lakin indi onun gözəçarpan, real nəticələrlə yekunlaşan prosesin bir hissəsi olduğunu anladım”. Digər tələbə işinin qrupun ümumi fəaliyyətinə verdiyi töhfəni gördükdə, fikirlərini belə ifadə etmişdir: “qazandığım nailiyyət fikir və hisslərimi formalaşdırmaqla yanaşı, qrupun kreativ ideyalarına da böyük təsir göstərmişdir”. Deməli, kreativ ideya və məhsul başqaları tərəfindən də tanınmalı, fərdin kreativ inkişafına zəmin yaratmalıdır. Öyrənənlərin təcrübələrinə, maraqlarına, münasibətlərinə, hisslərinə, yaşdıları, müəllimləri ilə ünsiyyətlərinə, nəzəriyyələri araşdırmaq, tədqiqatlar aparmaq bacarıqlarına

riqlarına təsir edən bir çox amillərin təsviri onu göstərir ki, təqdim olunan hər bir iş özlüyündə mürəkkəb proses və yeni məhsulun unikal kombinasiyasıdır.

Məhsulun hazırlıq prosesi təbii ki, qiymətləndirmədə də öz əksini tapmalıdır. Bu, tədqiqatın müxtəlif mərhələlərində qiymətləndirmənin tələblərinin tələbələr tərəfindən qavranılmasını labüdləşdirir. Təhsilənlərin əksəriyyəti prosesin müxtəlif yollarla qiymətləndirilməsində fərqli metodlardan istifadənin, yenilikliklərin tətbiqinin danılmaz olduğunu bildirmişdir. Müxtəlif qiymətləndirmə metodlarından istifadəfərdin kreativ imkanlarını üzə çıxarır, öyrənin maraq və təcrübələrini, yaradıcılığını nümayiş etdirməyə imkan yaradır. Fikirlərin təhlili qiymətləndirmənin metod və vasitələrinə xüsusi diqqət göstərməyi qaçılmaz edir. Qiymətləndirmə zamanı təkcə faktların təkrarlanması deyil, həm də müxtəlif həyati situasiyalarda materialın istifadəsi ölçülməlidir. Yenə də tələbələrin bu mövzu ilə əlaqədar nə düşündüklərinə diqqət yetirək: “mən çox arzu etmişəm ki, kreativ olum, lakin sonda kreativliyin mənə hansı qiyməti qazandıracağı ilə əlaqədar böyük narahatlıq keçirmişəm”, “düşünürəm ki, mən həqiqətən öyrənməyi öyrənməliyəm, təəssüf ki, cəmiyyətimizdə elə vəziyyət formalaşmışdır ki, son nəticə hər şeydən önəmli hesab edilir”.

Araşdırmalar göstərmişdir ki, təlim nəticələrinin qazanılmasına istiqamətlənən qiymətləndirmə meyarlarının, səviyyələr üzrə təsvirlərin açıq, şəffaf və aydın olmasına baxmayaraq, bəzi tələbələr onların təcrübədə tətbiqində çətinlik çəkirlər: “mən müxtəlif həlli olan problemlərin tapşırıq qismində verilməsini alqışlayıram, lakin yüksək dəyərləndirilmək üçün işimdə hansı cəhətlərin nəzərə alınacağını bilmirəm”. Belə fikirlər göstərir ki, qiymətləndirmə ilə bağlı işlədilən terminlər hər kəs tərəfindən fərqli şəkildə anlaşılır. Bu səbəbdən də öyrənlərin çox hissəsi fərdi tyutor məsləhətinə ehtiyac duyur. Onlar fənnin tədrisi ilə paralel söhbətlərin aparılmasını, inkişaf dinamikasına xidmət edən vasitələrin müzakirə olunmasını istəyirlər. Tələbələrin bu arzusu çevik əks əlaqənin yaradılmasını zərurətə çevirir. Fəaliyyət zamanı tələbələrə köməyin göstərilməsi, müvafiq konstruktiv məsləhətlərin verilməsi işin daha keyfiyyətli yerinə yetirilməsinə zəmin yaradacaq. İşin sonunda verilən məsləhət və tövsiyələr vaxt itkisinə səbəb olur. Çünki hazır məhsula müdaxilə etmək, dəyişikliklər aparmaq mümkündür. Bununla əlaqədar tələbələr fikirlərini aşağıdakı kimi bildirmişlər: “müəllim tərəfindən verilən məsləhət işin yerinə yetirilməsinə dair istiqamət səviyyəsində deyil, şəxsi tənqid, demək olar ki, yoxdur”. Bəzən iş və tələbələrin söylədikləri ideyalar haqqında rəy söyləmək bir o qədər də asan olmur. Çünki onları öyrəşdikləri düşüncə tərzini dəyişməyə məcbur edərkən tənqidi münasibət bildirilməsi istisna deyil, bu da təlimə mənfi təsir göstərir.

Summativ qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulmuş tapşırıqların ümumilikdə yaxşı qəbul olunmasına baxmayaraq, qiymətlə bağlı narahatlıqlar mövcuddur. Digərləri ilə nisbətdə aşağı səviyyəli iş nümayiş etdirən tələbələrdən biri bildirmişdir: “müəllimin işimi həvəsləndirici yazılı şərhələrlə müşayiət etməsinə baxmayaraq, məndə elə təsəvvür yarandı ki, yaşdılarımdan daha az kreativəm”. Bu fikrə əsaslanan Gibbsə görə, yalnız təhsilənlərin öyrənməsi zamanı deyil, daha

çox ümumi təqdimat müddətində (qiymət nəzərdə tutulur) qurulan əks əlaqənin keyfiyyət səviyyəsi diqqətin mərkəzləşməsinə təsir göstərir(12). Bununla yanaşı, müəllif iddia edir ki, belə qiymətləndirməsləndə kreativliyin inkişafının qarşısını alır. Tələbələrədən biri summativ qiymətləndirmə zamanı ona verilən əksəlaqəyə vaxtında əhəmiyyət verməsə də, yekunda həmin şərtlərə yenidən baxdığını vurğulamışdır. Qiymətləndirmə meyarlarının öyrənənlərlə birlikdə tərtib olunması barədə fikir söyləyənlər də olmuşdur.

Məlumatın təhlili nəticəsində belə bir fakt ortaya çıxmışdır ki, tələbələr dəstəkləyici təlim mühitində, praktik və riskli tapşırıqların həllində, alternativ, kreativ qiymətləndirmənin tətbiqi prosesində daha çox stimullaşır və geniş fəaliyyət göstərirlər. Bununla yanaşı, öyrənənlər onların bilik, anlama və bacarıq səviyyələrinin müxtəlif yollarla nümayişinə imkan yaradan qiymətləndirmə üsullarını daha yüksək dəyərləndirirlər. Lakin bəzi tələbələr kreativ ideyalarını irəli sürməkdə tərəddüd edir və belə tapşırıqların həllinə həvəssiz yanaşırlar, çünki yekun qiymətləndirmədə hansı qiymət alacaqlarını bilmirlər, kreativliyin necə qiymətləndirilməsi haqqında heç bir məlumata malik deyillər. Problemin aradan qaldırılması məqsədilə tələbələrə fənnin tədrisinin əvvəlində təlim nəticələri, həmçinin onların əldə olunmasına zəmin yaradan qiymətləndirmə meyarları barədə qısa, lakin dəqiq informasiya ötürülməlidir. Kreativlik və qiymətləndirmə arasındakı ziddiyyətin ortadan götürülməsi yollarından biri tələbələrin semestr ərzində summativ və formativ qiymətləndirmə meyarlarının müəyyənləşdirilməsində yaxından iştirakını təmin etməkdir. Beləliklə, problemin qismən də olsa həllinə nail olmaq mümkündür. Praktik tədris sessiyalarında özünüqiymətləndirmə tapşırıqlarından istifadə və təhsilalanların diqqətini təlim nəticələri ilə fərdi məqsədlərin əlaqəsinə yönləndirərək onları həvəsləndirmək də məsələnin çözmünə müsbət təsir göstərir. Təlimdə həvəs, ümid, gözləntilər və görülmə iş haqqında aydın və dəqiq təsəvvürə malik tələbələr verilmiş meyarlara əsasən kreativliklərini, həmçinin idarəetmə, istiqamətləndirmə, qiymətləndirmə bacarıqlarını nümayiş etdirmişlər. Lakin müəllim nəzərə almalıdır ki, sadalanan bacarıqlar təhsil müddəti ərzində tələbələrdə formalaşmayıbsa,sonradan onların tələb olunması düzgün deyil. Tədqiqatın nəticələrinin təhlili göstərmişdir ki, tələbələrin qiymətləndirmə meyarlarının müzakirəsinə əlb edilməsi onların fərdi inkişafının daha dərin və əhatəli monitorinqini aparmağa, fəaliyyətlərini nəzərdən keçirməyə imkan yaradacaq. Tapşırığın əvvəlində qiymətləndirmə meyarları haqqında dəqiq və aydın izahatın verilməsi dəyərləndirmə zamanı onların qiymətdən narazı olma ehtimalını azaldacaq. Mun hesab edir ki, müəllim və tələbələr qiymətləndirmənin məqsəd və meyarlarını düzgün müəyyənləşdirdiyi təqdirdə o, təlim prosesinə müsbət təsir göstərir, lakin burada biliklərin ötürülmə yollarını diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır (18, 194). Tapşırıq bir neçə mərhələyə bölünməli, hər mərhələ ilə əlaqədar müəllimlə əks əlaqə yaradılmalı, pedaqoqun qeydləri, fikirləri geniş müzakirə olunmalı, yalnız bundan sonra növbəti mərhələyə keçid alınmalıdır. Qiymət və müəllimin şərhli kursun yekununda tələbələrə çatdırıldıqda, böyük ehtimal ki, onlar öyrənənlər tərəfindən oxunmayacaq, beləliklə, tamamlan-

mış fəaliyyətə heç bir fayda verməyəcəkdir. Bu səbəbdən kursun planlaşdırılması zamanı formativ qiymətləndirmə nəzərə alınmalı, semestr müddətində davamlı təşkil edilməlidir. Qiymətləndirmə tədris prosesinin önəmli hissələrindən olduğundan ali təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyəti üçün kreativ tapşırıqların tərtibi və qiymətləndirilməsi ilə bağlı müvafiq təlim və seminarlar keçilməlidir. Pedaqoqlar kreativlik, müxtəlif təlim vəziyyətləri, yeni üsul və vasitələrlə əlaqədar geniş müzakirələr aparmalı, kreativ pedaqoji yanaşmalar, ideyalarla bağlı təcrübələrini bölüşməlidirlər. Fəaliyyət məhsullarını əhatə edən portfolionun, təlim nəticələrinin ənənəvi metodlarla ölçülməsi və qiymətləndirilməsi mümkün deyil. Deməli, ali məktəblər təlim məqsədlərini bir daha nəzərdən keçirməli, ümumiyyətlə, qiymətləndirmə sistemində bütövlükdə yenidən baxmalıdırlar. Summativ qiymətləndirmə üçün tapşırıqların hazırlanması ilə yanaşı, kreativ prosesə zəmin yaradan, onun inkişafına təkan verən praktikiyönümlü çalışmaların tələbələrə təqdim edilməsi, nəticələrin formativ qiymətləndirmə vasitəsilə ölçülməsi yekunda uğur qazanmağa zəmanət verir.

Ali təhsil ocaqlarında qiymətləndirmə prosesində innovasiyalar tətbiq edilmədiyindən öyrənənlər təlimə həvəssiz yanaşırlar. Tələbələrin stimullaşdırılması, müasir, innovativ, kreativ tapşırıqlar vasitəsilə qiymətləndirilməsi mütləqdir. Mövcud qiymətləndirmə siyasəti ilk növbədə təhsil paradigminin dəyişməsində öz əksini tapmalı, ənənəvi qiymətləndirmə metodlarından tamamilə imtina olunmalı və ya dövrün dinamik tələbləri ilə səsleşən interpretasiyada tətbiq edilməlidir. Kreativlik və qiymətləndirmə arasında mövcud ziddiyyətlərin aradan qaldırılması pedaqoji kollektivin problemlə bağlı konstruktiv dialoq masası ətrafında müzakirələr aparmasından asılıdır. İşin belə formada təşkili ali təhsil müəssisəsinin professor-müəllim heyətini qiymətləndirmə haqqında geniş məlumatla təmin edəcək, tələbələri qiymətləndirmə meyarlarından, formativ qiymətləndirmə tapşırıqlarından yararlanmağa yönəldəcək, bununla da proses keyfiyyətli sonluqla nəticələncək, qiymətləndirmə ilə kreativlik arasındakı ziddiyyətdən qaldırılacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Amabile T. *The Social Psychology of Creativity*. New York: Springer-Verlag, 1983.
2. Beghetto R.A. "Does Assessment Kill Student Creativity?" *The Educational Forum*, Vol.29, No.2, pp.254-263, 2005.
3. Biggs J. *Teaching for Quality Learning at University*. Buckingham: SRHE & Open University Press, 1999.
4. Boud D. and Falchikov K. *Aligning Assessment with Long-Term Learning*, *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 10, 225-235.
5. Brown S. *Assessment that Works at Work*, the Newsletter for the Institute of Learning and Teaching in Higher Education, 11, 6-7, 2003.
6. Bryan C. and Klegg K. (ed.) *Innovative Assessment in Higher Education*. Abingdon: Routledge, 2006.
7. Byron K. *Defining Boundaries for Creativity*. Keynote Presentation at the Creativity or Conformity? Building Cultures of Creativity in Higher Education Conference, University of Wales Institute, Cardiff.8-10 January, 2007.

8. Craft A. Creativity in Schools, in Jackson N., Oliver M., Shaw and Wisdom J. (ed.) *Developing Creativity in Higher Education: An Imaginative Curriculum*. London: Routledge, 2006.
9. Csikszentmihalyi M. Implications of a Systems Perspective for the Study of Creativity, in Sternberg, R. (ed), *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
10. Elton L. Assessing Creativity in an Unhelpful Climate, *Art, Design and Communication in Higher Education*, 5, 119-30, 2006.
11. Gardner H. Creativity, *RSA Journal*, 143(5), 33-42, 1995.
12. Gibbs G. How Assessment Frames Student Learning, in Bryan C. and Klegg K. (ed) *Innovation Assessment in Higher Education*. London: Routledge. 23-36, 2006.
13. Jackson N. Creativity in Higher Education: Creating Tipping Points for Cultural Change. *Scholarly Paper3 – Surrey: Centre for Excellence in Professional Training and Education, University of Surrey*, 2006.
14. Kleiman P. Beyond the Tingle Factor: Creativity and Assessment in Higher Education, *The ESRC Creativity Seminar, University of Strathclyde*. 7 October, 2005.
15. Knight P. (ed) *Assessment for Learning in Higher Education*. London: Kogan Page, 1995.
16. Loveless A. Creativity in Self-Actualizing people, in Rothenburg, A. and Hausman C.(ed) *The Creativity Question*. Durham, NC: Duke University Press, 1976.
17. McWilliam E. Unlearning pedagogy, *Journal of Learning Design*, 1, 1-11, 2005.
18. Moon J. *A Handbook of Reflective and Experiential Learning, Theory and Practice*. London: Routledge Falmer, 2004.
19. National Advisory Committee on Creative and Cultural Education (NACCCE),(1999). *All our Futures: Creativity, Culture and Education*, Suffolk: DfEE/Piirto Jane. *Understanding Creativity; Great Potential Press*, 2004.
20. Torrance E. Assessing the Further Reaches of Creative Potential, *Journal of Creative Behaviour*, 14 (1), 1-19, 1980.
21. Treffinger D., Young G., Selby E. and Shepardson C. *Assesing Creativity: A Guide for Educators*. Sarasota, Florida: Center for Creative Learning, 2002.
22. Watson J. Comfortably Uncomfortable: A Study of Undergraduate Students' Responses to Working in a Creative Learning Environment, *Learning Landscapes*. 6 (1), 443-461, 2012.
23. Watson J. Creative development or high performance? An Alternative Approach to Assessing Creative Process and Product in Higher Education, *4th Assessment in Higher Education Conference*. Birmingham, 26-27 June, 2013.

ВЛИЯНИЕ ОЦЕНИВАНИЯ НА РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Н.Э.ЗЕЙНАЛОВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы, влияющие на повышение качества образования, в том числе и вопросы оценивания. Дана подробная информация об оценивании, о его положительном влиянии на развитие и формирование креативности у обучающихся. Наряду с этим подробно анализированы эксперименты, посвящённые оцениванию креативности, проводимые в ведущих зарубежных университетах. Автор обосновал необходимость формативного оценивания в высшей школе, пути его проведения. Было подчёркнуто особое значение формативного оценивания для повышения эффективности суммативного оценивания.

Ключевые слова: креативность, высшая школа, форматив, сумматив, требования, навыки мышления

THE INFLUENCE OF ASSESSEMENT TO THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVITY OF EDUCATORS

N.E.ZEYNALOVA

SUMMARY

The article deals with the influence of assesment to the development of the creativity of educators. It also states the importance of the works in the direction of the development of the quality of education at the higher education institution. The evaluation which influences to the development of the creativity has comprehensively been informed about in the article. The positive influence of assesment in the formation of the creativity of educators has been touched upon in the article as well. Besides, the experiment which is basing on the assesment of creativity in the universities of foreign countries has been stated in the article too. The author has justified the necessity of formative assesment in the higher education institutions and has thoroughly described its ways. It highlights the fact that the formative assesment plays a crucial role in increasing the advantage of the summative assesment.

Key words: creativity, high school, assesment, formative, summative, requirement, thinking skills